

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Ivo Harák, *Básník a jeho čas. Nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*, nakladatelství Printia, Praha, 2012, 330 s., ISBN 978–80–87452–09–7.

V roce 2012 vydal literární historik a kritik Ivo Harák svou monografii *Básník a jeho čas. Nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla*. Celá rozsáhlá práce je rozčleněna do dvanácti kapitol, v nichž autor v rovině chronologické, žánrové i tematické vytváří celistvý obraz Zdeňka Rotrekla (1920–2013), výjimečného básníka, prozaika, publicisty a politického vězně 50. let 20. století.

V **první kapitole, *Brno je na Moravě***, se Harák zastavuje u významu této moravské kulturní metropole na život a tvorbu Z. Rotrekla. Brno, stejně jako Praha, bylo městem nejen tří kultur (české, německé a židovské), ale až do 30. let 20. století místem pokojného soužití Čechů s Němci. Onen vliv je vidět např. na vztazích mezi Brnem a Vídní, bez něhož by nevznikla brněnská expresionistická Literární skupina. Brno je dle Haráka rovněž důležitým studentským centrem díky Masarykově univerzitě, v jejímž čele stál na konci 30. let Arne Novák. Je místem, kde vycházelo studentské katolické periodikum *Jitro* pod redakčním vedením Dominika Pecky. Brno je rovněž v období první republiky sídlem Sdružení moravských spisovatelů a periodik *List*, *Moravské kolo* spisovatelů, *Kolo* a *Akord*.

Ve **druhé kapitole, *Široký kořenový bal***, věnuje autor pozornost Rotreklovým rodovým a literárním kořenům. Připomíná vliv básníka otce i matky na jeho život a tvorbu. Autorovu osobnost formovala zejména matka, jež svému synovi předala dar víry, zálibu v náboženských písních, modlitbách, bohoslužbách, církevních svátcích a poutích. Je to právě matka, která později vstupuje do synovy básnické skladby *Horvory s mateřídouškou*, v níž umělec tematizuje osud svůj i její. František Halas a Václav Černý jsou pak osobnosti, které zasvěčují mladého Z. Rotrekla do tajemství literatury. K těmto vlivům ještě přistupují jeho výborné znalosti filozofie, latiny, řečtiny, sanskrtu, hebrejštiny, historie, dějin umění a světa starověké, středověké a barokní církve.

Ve **třetí kapitole, *Strom roste do země***, se autor monografie zastavuje u vlivů literárních tradic na Rotreklova tvorbu. Vzpomíná vliv Františka Halase, Jana Zahradníčka, Jakuba Demla, Jaroslava Durycha, Josefa Vašici a Zdeňka Kalisty. Z. Rotrekla se stává integrálním pokračovatelem tradic české duchovní lyriky, poezie spiri-

tuální či katolické literatury. Z dalších literárních vlivů jsou Harákem vzpomenu ty vlivy nekatolické, tvorba R. M. Rilka a Skupiny 42, zejména pak Jiřího Koláře a Ivana Blatného.

Čtvrtá kapitola, *Za větrného času*, sleduje vstup Zdeňka Rotrekla do kontextu české literatury ve 40. letech 20. století. V roce 1940 vychází Rotreklova básnická sbírka *Kyvadlo duše*. I. Harák se na autorovu tvorbu dívá v širších souvislostech. Připomíná nejen básníkovu znalost výtvarného umění, jeho snahu o vizualizaci představ, jež ho v rané tvorbě přivádí do blízkosti surrealismu, ale také touhu po jazykovém experimentu, díky němuž by se odlišil od předchozího literárního vývoje. Tímto směřováním Z. Rotrekla navazuje na Františka Halase, Josefa Palívce a Ivana Jelínka. K těmto tendencím a vlivům připočítává Harák básníkovu katolické křesťanství. Ve své básnické prvotině nechává Rotrekla mluvit věci, naslouchá jim a rozmlouvá s nimi. Jedná se o knihu duchovní lyriky. Věc je pro Rotrekla živou substancí, která odráží duch, život *Tvůrce*. *Kyvadlo duše* je plné básnických emblémů, typických pro dekadenci a symbolismus. V roce 1947 vychází autorovi básnická sbírka *Pergameny*, jejíž velkou část napsal v roce 1943. V díle vidí Ivo Harák vliv poezie J. Palívce a P. Valéryho. Rotrekla však méně experimentuje s jazykem, nevytváří mnoho neologismů, intelektualizuje svou metaforu, od popisu vnějšího světa se obrací k „tematizaci vnitřního života básně”. Básnická sbírka *Kamenný erb* vyšla v roce 1944. Harák připomíná vliv Palívce, Rilky, Karáskovy a Březinovy poezie na Rotreklovo dílo. Vnější zdroj se autorovi stal zámek Schönwald u Jinošova a jeho křesťanství, které nevnímá pouze esteticky, „víra je mu zápasem o víru, věci života a smrti”.

Pátá kapitola, *Do bouřných dob*, sleduje životní osudy a tvorbu Zdeňka Rotrekla v letech 1945–1948. V tomto období převažuje v Rotreklových kulturních aktivitách publicistika nad původní literární tvorbou. Publicista se stává členem redakční rady časopisu „Akord”. Na stránkách tohoto periodika publikuje své úvahy esejistického rázu coby břitký polemik. Umělcova publicistika žánrově i názorově vyvrála na stránkách periodik orientovaných křesťanskodemokraticky: v *Chudobově* „Národní obrodě”, v *Tigridově* „Vývoji” a v pražské mutaci „Lidové demokracie”. Zde publikuje Z. Rotrekla své klíčové texty, jež jsou žánrově velice pestré: zprávy, kritické glosy, recenze, sloupky, polemiky, fejetony, kulturněpolitické úvahy i eseje. Zajímavým znakem autorových textů je také jeho moravanství, zájem o politickou a kulturní situaci na Moravě, jež je mu domovem rodem i volbou. V období let 1945–1948 pracuje Rotrekla na básnické skladbě *Děje*, která se tematicky i žánrově blíží *La Salattě* Jana Zahradníčka. Svět, zobrazený v *Dějích*, je světem na útěku před Bohem. Prostorem básnického díla je městská periférie, místo „přežívání těla a smrti duše”. Básník se stylizuje do role starozákonního proroka, ostře kritizuje hmotný svět, zejména ty, jež „vytěsnili paměť, a tím vyhostili duši”. Město se stává reprezentantem zla, jenž za-

sahuje i do přírodního dění. Onen básníkův souboj ducha a hmoty není vnímán jako abstraktní disputace, ale jako konkrétní existenciální zážitek.

V **šesté kapitole, *Když přišel mráz***, nastiňuje Ivo Harák Rotreklov život a tvorbu po roce 1948. Z. Rotrekl se v roce 1948 stal předsedou Oblastního výboru vysokoškolského studentstva, sám byl z VŠ před absolutoriem vyloučen. Organizuje boje proti oficiální komunistické ideologii, umožňuje mnohým útěk do zahraničí a získává materiály pro vznikající zahraniční protikomunistický odboj. Roku 1949 byl zatčen ve vykonstruovaném procesu s brněnskými vysokoškolskými funkcionáři a odsouzen k trestu smrti, změněnému později na doživotní vězení. „Svůj trest“ si odpykával na Borech, v Leopoldově a v uranových dolech Bytíz. Z vězení byl propuštěn v roce 1962 na desetiletou podmínku. V komunistických lágrech strávil celkem třináct let. V nejtvrdějších vězeňských podmínkách vznikaly jednotlivé básně budoucí sbírky *Malachit*. V opozici k motivům mrazu, hladu, smrti, k motivu krysy a krysaře staví tu básník motiv stoupání vzhůru: motiv pohybu mízy a krve, cesty duše. Klíčovými předěly v Rotreklově tvorbě a životě je rok 1962, kdy se vrací na svobodu. Do jeho poezie vstupují nová témata – zachycení milostného a manželského štěstí, narození syna, inspirace dějinami Brna a celé země, prvek svědectví o prožitém, o době, v níž žil. Na konci 60. let 20. století píše Z. Rotrekl svá básnická podoběnství v cyklu o pappuškově. Surreálnou obrazností se blíží některým básním ze sbírky *Hovory s mateřídouškou*, jazykovým experimentem směřuje až ke knize *Basic Czech*.

Šedmá kapitola, *Jarní tání a podzimní plískanice*, je věnována 60.–70. letům 20. století. V oněch letech vzniká básnická sbírka *Hovory s mateřídouškou*, v níž Rotrekl tematizuje matčinu smrt, vše je nahlíženo prizmatem křesťanské víry a kultury. Obraz básnickovy matky dostává podobu Halasových *Starých žen* i Matky, Panny Marie, jež svou patou potře hada. Zkušenost politického vězně je ve sbírce vyjádřena pomocí surreálných obrazů, v díle rovněž nalezneme aluze na Březinovu, Ortenovu a Blatného tvorbu. Roku 1968 byl Z. Rotrekl občansky plně rehabilitován, ve stejném roce promoval a získal titul PhDr. Stává se redaktorem kulturního časopisu Čs. strany lidové „Obroda“ a zakládajícím členem jihomoravského výboru sdružení politických vězňů K 231. Osobnost Z. Rotrekla je zásluhou Antonína Kratochvíla v této době představena českým exilovým intelektuálům. Svě texty tisknul Rotrekl také v „Rovnosti“, více však v brněnské mutaci „Lidové demokracie“, kde připomíná životní osudy a tvorbu Jana Zahradníčka, Dominika Pecky, Leopolda Vrly, Silvestra Maria Braita, Václava Černého, Klementa Bochořáka, Františka Lazeckého, Vladimíra Vokolka, Josefa Suchého, Jakuba Demla, Marie Rosy Junové, Jana Dokulila, Františka Halase aj.

Osmá kapitola, *Než pukly ledy*, věnuje pozornost 70. a 80. letům 20. století, jež jsou nejvýznamnějším obdobím v tvorbě Z. Rotrekla. Začínají mu vycházet knihy v samizdatu a v exilu a současně se stává příkladem pro druhé, jak svým životem, tak

svou tvorbou. V tomto období píše jak texty básnické, prozaické a dramatické, tak práce esejistické, publicistické a literárněvědné. Mezi lety 1970–1971 vzniká básnická sbírka *Nezděné město*, inspirovaná Brnem. Reálná krajina se stává krajinou literární, krajinou metafor, dějinných, náboženských a rodových mýtů, „krajinou odehrávající se v bytí jazyka, krajinou stvořenou jazykem“. Sílí intelektualizace Rotreklovy poezie, která je plná neologismů, biblismů, knižních výrazů i citátových narážek. Básník klade velký důraz na lyrický subjekt svých básní. Je to lyrický subjekt, jenž uskutečňuje „zas a znovu přesah od hmotného světa [...] ku světu duchovnímu, transcendenci“. Rotreklovo Brno vstupuje v těchto letech nejen do jeho poezie, ale také do próz, rozhlasových dramát, publicistiky a esejistiky. V 70. letech vznikají také básně, jež Rotrekl zařadil do sbírek *Stromy ptáci zvířata a podobní lidé* a *Neobyklé zvyky*.

I v těchto básních bývají zachovány základní konstanty Rotreklovy poezie, a to: 1. Krajina dětství, domova, sadů a květin, 2. Těžká prožitá zkušenost, pocit vězně, 3. Rodné město Brno, 4. Víra, vztah k Bohu, náboženská jistota ve vidění světa. Sbírkou *Chór v plavbě ryby Ichthys* se skládá z prvního stejnojmenného oddílu a z druhého oddílu *Basic Czech*. Křesťanská naděje, spojená s vírou, se stává jedním z klíčových témat sbírky. S Kristem a s Marií vstupuje do básnickových veršů také motiv církve a motiv duchovního propojení rodu, postava otce, matky a bratra. Alfou a omegou Rotreklovy básnické tvorby je zachycení procesu, zápasu, metody nalézání víry. Básnická sbírka *Basic Czech* se snaží popisovat jazyk, jeho funkce a struktury, soustřeďuje se na sémantiku a pragmatiku, tj. na vztahy mezi znakem a příjemcem znaků. V díle dochází k tematizaci jazyka, jde přímo o tematizaci jeho přeměny v řeč. Autor dospívá k obrazu planety, jež je proměněná ve skládku odpadu, motiv úsvitu Boží lásky čistící rány světa je příznačný nejen pro tuto sbírku, ale pro celou Rotreklovu básnickou tvorbu 70. a 80. let.

Prozaické texty z tohoto období navazují na umělcovu tvorbu 40. let. Ivo Harák připomíná prózu *Sad* z roku 1943, u níž sleduje cestu od lyrizace k epice a nalézá v ní shodné prvky s Demlovými *Mými přáteli*. Z jiných próz jsou vzpomenu texty *Zpráva o pádu města*, s podobnými motivy jako v *Dějích* a v básnické tvorbě Vokolkově a Zahradníčkově, dále nesyžetová experimentální próza *Očekávání v divadle*, poté *Knihy apokryfů, kouzel a zařikávání*, povídka *Modrá krychle omývaná podzimem* se silnou výtvarnou inspirací, povídky *Okno – la fenêtre, La fleuve – řeka, Pražská setkání, Přemítání, Stoleté stromořadí lip* a rozhlasová hra *Popis pohřbívání mýdla a kostní moučky*.

Podle I. Haráka se v tomto desetiletí vyvíjí také Rotreklova publicistika, zejména programní esejistika. Skrytá tvář české literatury, kniha autorových medailonů zakázaných autorů, vzniká v roce 1976. U každé osobnosti sleduje Z. Rotrekl biografii, bibliografii a výklad díla. Autor si vybírá takové osobnosti, jež mohou jak svým

dílem, tak nelehkým osudem být vzorem. V jednotlivých Rotreklových heslech je implicitně přítomen esejistův prožitek daného autora, to, „jak s ním spoluprožívá životní i tvůrčí zápasy, jak skrze něj [...] mluví o sobě, vlastních snahách, vlastním pohledu na svět“. Také práce *Barokní fenomén v současnosti* vzešla z Rotreklovy publicistické, esejistické a literárněvědné tvorby 70.–80. let. Touto knihou navazuje pisatel na Černého *Paměti* a Patočkovy eseje. Esejista Rotrekl odkazuje na Zdeňka Kalistu, když píše o trvalé „přítomnosti barokního principu v naší kultuře“ a rovněž o „české kulturní diskontinuitě“.

Devátá kapitola, *Po mostě z Boží duhy*, sleduje literární aktivity Z. Rotrekla v 90. letech 20. století. V roce 1993 mu vyšla básnická sbírka *Cestovní klínopis*. Tematicky je ovlivněna židovstvím, antikou i světem prvotního křesťanství. I v tomto díle je básník ovlivněn poezií F. Halase, R. M. Rilkeho, J. Palivce, J. Zahradníčka a J. Čepa. Rotreklova dichotomie je přítomna i v této sbírce (duchovní x fyzické, blízké x vzdálené, abstraktní x konkrétní, křesťanská tradice x současný svět). Básnická sbírka *Záznamy* obsahuje verše z let 1998–1999. Motivy i promluvy se tu rychle střídají ve formě jakýchsi klipů. V některých básních se setkáváme se snovými pasážemi. Přítomnost i budoucnost je protíváhou a logickým pokračováním minulosti. Sestup dějinami je výstupem k naději. Po roce 1989 se Z. Rotrekl stává zakládajícím členem Syndikátu českých novinářů a Obce moravskoslezských spisovatelů. Členem celostátní rady Obce spisovatelů je v letech 1994–2000. Od roku 1994 byl členem Českého centra Mezinárodního PEN-klubu. V roce 1990 je plně rehabilitován. Po roce 1989 mu byly uděleny mnohé ceny a mnohá vyznamenání. Je nositelem Řádu sv. Cyrila a Metoděje, Řádu T. G. Masaryka, nositelem Ceny J. Zahradníčka, Ceny K. H. Borovského, Ceny J. Seiferta, Státní ceny za literaturu aj.

V **desáté kapitole** věnuje Ivo Harák pozornost jedinému Rotreklovu románu *Světlo přichází potmě* (2001), jenž řeší problém lidské integrity. Látkovým zdrojem románu se staly autorovy osobní zážitky, dílo ale není pouze osobní zповědí. Jedná se o román autobiografický s lyrickými a symbolistními pasážemi, surreálnými vizemi a intertextovými vztahy.

V **jedenácté kapitole** se I. Harák zastavuje u *Spisů* Z. Rotrekla, které od konce 90. let 20. století vydává brněnské nakladatelství Atlantis pod redakčním vedením Jitky Uhdeové. **Dvanáctá kapitola** přináší autorovo závěrečné zamyšlení nad osobností básníka, prozaika, dramatika a esejisty Z. Rotrekla.

Monografie Ivo Haráka *Básník a jeho čas. Nad životem a dílem Zdeňka Rotrekla* je velice čtivá, je určena nejen odborníkům, literárním historikům, ale také studentům a jejich učitelům. Má zakladatelský význam pro poznání života a díla Z. Rotrekla, uvědomíme-li si, že je to vůbec první rotreklovská monografie v kontextu české literární historie. Díky ní má čtenář možnost velice dobře poznat kontext české katolické literatury od dob meziválečných až po 90. léta 20. století. Svou metodologií

a výjimečností můžeme práci Ivo Haráka o Zdeňku Rotreklovi postavit vedle jiných kvalitních monografií mapujících životní osudy a tvůrčí cesty katolických tvůrců, jakyými jsou Jakub Deml, Jaroslav Durych, Jan Čep, Suzanne Renaud, Bohuslav Reynek aj.

Lukáš Průša, Ostrava